

Öz

Zanaatlar ve geleneksel ürünler var oldukları toplumların kültürlerini günümüze yansıtan aynalardır. Ancak, modern üretim teknolojileri içerisinde zanaatlarla ve geleneksel ürünlere gereken önem ve değer verilmediği sürece yok olma mahkûmdurlar. Bu duruma karşın, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında önemli adımlar atan UNESCO'nun sözleşmelerinde zanaatların ve geleneksel ürünlerin sürdürülebilirliğine ilişkin dikkat çektiği nokta, icra edilerek sürdürülmesidir. Bu sebeple, ayrılan üretim ve tüketim sistemlerinde zanaatlar ve geleneksel ürünler toplumların farklılaşma unsurları olarak yeniden ele alınmaktadır.

Anadolu'nun kadim geleneklerinden ve zanaatlarından bir tanesi de köşkerlik. Köşkerlik ayakkabı üreticiliği ve tamirciliğine verilen genel addir. Yemencilik ise bu geleneğe bağlı olarak gelişen zanaattır. Köşkerlik geleneği içerisinde günümüze kadar ulaşan ve en çok bilinen yemeni, geleneksel yöntemlerle ayağı koruma amaçlı ve ayak giyim ürünü olarak Kahramanmaraş'ta yemeni zanaatçıları tarafından üretilmektedir. Ancak, yemeni zanaatçıların sayısının giderek azalması, yemeni zanaatının sürdürülebilirliği için tehlike oluşturmaktadır. Bu kapsamda, endüstriyel tasarım disiplini içerisinde, zanaatları icra eden zanaatkar topluluğunun sürdürülebilirliği sosyal tasarım kapsamında ele alınırken zanaat üretim sürecinin ve ürünlerinin sürdürülebilirliği ise sürdürülebilirliğin kültürel boyutu ile keşif edildiği görülmektedir. Bu çerçevede, zanaatların ve geleneksel ürünlerin sürdürülebilirlik çalışmaları kapsamında ele alınmasında tasarım metodları ise önemli bir araçtır.

"Tasarım Odaklı Düşünme" kullanıcı odaklı anlayışa sahip olması sebebiyle zanaatların ve geleneksel ürünlerin sürdürülebilirlik çalışmalarına katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Ayrıca tasarım geliştirme sürecinde farklı uzmanlıkları bir araya getiren ekip çalışmaları ile sosyal ve bilişsel çeşitliliğe katkı sağlamaktadır. Bu sebeple çalışmada, Kahramanmaraş'ta icra edilen yemeni zanaatı özelinde sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik için tasarım odaklı düşünme yöntemi çerçevesinde yemeni zanaatçıları ile gerçekleştirilen görüşmeler ışığında bu zanaatın sürdürülebilirliğine dair ürün ve üretim bazında olası çözüm önerileri araştırılmış ve sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zanaat, Kahramanmaraş yemenisi, sürdürülebilirlik, sosyal tasarım, tasarım odaklı düşünme.

Zanaatın Sürdürülebilirliğine Tasarım Odaklı Yaklaşım: Kahramanmaraş Yemenileri

Design Driven Approach for Sustainability of Craft: Kahramanmaraş Yemeni

 Hatice Kübra Arıkan

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Kahramanmaraş, Türkiye

 Dilek Akbulut

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara, Türkiye

Başvuru tarihi/Received: 26.08.2021, Kabul tarihi/Final Acceptance: 14.06.2022

Extended Abstract

In this study, it is aimed to offer possible solutions for the sustainability of the Kahramanmaraş yemeni craft by evaluating the semi-structured interview and observation results with the craftsmen who practice the Kahramanmaraş yemeni craft through the current method of "Design Thinking". In addition, this article is aimed to encourage studies on the protection and sustainability of the intangible cultural heritage existing in our country and to support the craftsman-designer cooperation. The concept of sustainability was first explained in the World Conference on Environmental Development held in 1987 and in the report titled "Our Common Future", known as the Brundtland Report (WECED, 1987). Sustainability is described by three important dimensions; environmental, economic and social. However, cultural sustainability, which overlaps with the protection of intangible heritage in general, was proposed as a fundamental dimension in sustainability by UNESCO in 1995 and defined as the fourth dimension by Jon Hawkes in 2001. All four dimensions of sustainability contribute to the sustainability of traditional productions and crafts. The sustainability of the Kahramanmaraş yemeni craft included in this research has been examined in terms of its social and cultural dimensions as well as its known environmental and economic dimensions.

Kahramanmaraş yemeni is the product of köşkerlik that Anatolia's long-established traditional-shoe manufactures' tradition is. The meaning of the word Köşkerlik; It is the name given to shoe repair and production. The most well-known yemeni, which has survived to the present day, is produced by köşker (who produces traditional shoes in Turkish) in Kahramanmaraş for the purpose of protecting the feet and as a foot wear item made by traditional means.

Kahramanmaraş yemeni is among the crafts that are on the verge of disappearing. The sustainability of Kahramanmaraş yemeni can be considered within the scope of social design studies within the discipline of industrial design. Yemeni, which is a traditional product, and the sustainability of its production are included in the cultural dimension of sustainability. For this reason, it appears as an important case to analyze the difficult relationship of Kahramanmaraş yemeni and its production with design. The current interpretation of the traditional shoe produced using traditional methods in the shoe industry, which has reached the industrial scale and is capable of semi-mass production, is the focus of the study. In this context, field research was conducted with the Kahramanmaraş yemeni craftsmen, and the contribution of the design thinking process, which centered on the user of the Kahramanmaraş yemeni tradition, to the sustainability of this craft was evaluated.

"Design Thinking", one of the current design methods, has the potential to contribute to the sustainability studies of crafts and traditional products, as it has a user-oriented understanding and is open to the participation of different expertise. The design thinking method is especially for non-designers to learn the design process and apply this process correctly. In order to analyze and process the problem and its framework identified in the process, and to deal with the so-called "wicked problems", teams of participants from different disciplines are required. For this reason, design is an important tool in the sustainability studies of crafts and products, crafts and products constitute an important resource in design applications.

In this context, as a result of the interviews and observations made with the craftsmen within the scope of the field studies carried out in the study, the sustainability of Kahramanmaraş yemeni was gathered under the headings of the design thinking method. It is necessary to design and develop products that can be produced by the craftsman for the sustainability of the Kahramanmaraş yemeni craft, which are produced with their own unique production technique. The sustainability of Kahramanmaraş yemeni as a product, within the scope of the design thinking method stages; material selection, the processing technique provided by the material, different product forms, customized product groups, new concepts and technically developed products for the needs of the user:

Keywords: Craft, Kahramanmaraş yemeni (traditional flat-heeled shoe), sustainability, social design, design thinking.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Cite this article as: Arıkan HK, Akbulut D. Zanaatın Sürdürülebilirliğine Tasarım Odaklı Yaklaşım: Kahramanmaraş Yemenileri.

1. Giriş

Geleneksel üretimler, geçmişte insanların gerek teknik, gerek estetik açıdan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla uygulanmış ve buldukları toplumun yaşayış özelliklerine ve coğrafi koşullarına göre uygun gelişmeler göstermiştir. Geleneksel üretim sistemleri taşıdığı değerler ve kültürel özellikler zanaatlar aracılığı ile günümüze kadar gelerek Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) kapsamında ele alınmaktadır. Zanaatlar, tarihi ve turistik değer taşımalarının yanı sıra icra edilen ürün üzerinde kişinin zevk, duygu, düşünce ve yaratıcılığını yansıtan semboller barındırır. Üreticisinin emeği geçtiği, kendi zevkini ve düşüncelerini yansıtabildiği zanaatlardan ve ürünlerinden bir tanesi de köşkerliktir.

Köşkerlik, Anadolu'nun kadim zanaatlarından bir tanesidir. Köşkerlik kelimesinin anlamı ayakkabı tamirciliği olarak açıklanırken ve köşker ise bu mesleği icra eden kişiye denilmektedir (TDK, 2020). Köşkerlik ve bu geleneğe bağlı olarak gelişen yemenicilik günümüzün ayakkabı üretim sektörünün temelini oluşturmaktadır. Günümüzde ise orta ve küçük ölçekli işletmelerin ağırlıklı faaliyet gösterdiği ve bilişsel ve iş gücüne bağlı ayakkabı sektörü Türkiye'de istihdam yaratan ve ekonomik kazanç sağlayan önemli sektörler arasında yer almaktadır. Emeğin ucuz olduğu ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sektör olan ayak giyim sektöründe, rekabet koşullarında pazar payı daralan Türkiye'nin küresel platformda ön sıralarda yer alabilmesi için yeni stratejilere ve açılımlara ihtiyacı olduğu düşünülmektedir (Çakıroğlu-Başar, 2013: 1).

Türkiye'de ayak giysisi üretiminin büyük bir kısmı İstanbul'da, diğer kısmı ise Kahramanmaraş başta olmak üzere çeşitli Anadolu illerinde gerçekleştirilmektedir (Yaşar, 2018: 15). Kahramanmaraş'ta ayak giysisi yapımı, geçmişten gelen deri işleme sanatına bağlı olarak gelişmiştir. Osmanlı Devleti zamanında Kahramanmaraş'ta 170 adet debbağ hanenin varlığından bahsedilir (Atalay, 1973: 206). Dericiliğe bağlı olarak gelişen yemenicilik zanaatının Kahramanma-

raş'taki varlığı, bölgeyi ayak giyim üretim sektörünün konumlanması açısından da uygun ve önemli kılmıştır. Ayrıca köşkerlik geleneği yarattığı istihdam boyutuyla yerel ekonomiye kazanç sağlayan gelir kaynağıdır (Kuru ve Paksoy, 2008: 821-826).

Günümüzde Kahramanmaraş genelinde ayakkabı üretiminin, zanaat ve endüstriyel olmak üzere iki koldan yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Ayak giysisi üretimi açısından zanaata bağlı üretim birimlerinin Kahramanmaraş Tarihi Bakırcılar Çarşısı'nda yoğunlaştığı, yarı endüstriyel üretime bağlı birimlerin ise Kahramanmaraş Ayakkabı- cılar Sanayisi'nde yer aldığı görülmektedir (Alan Araştırması, 2019).

Kahramanmaraş yemenisi, kaybolmaya yüz tutmuş zanaatlar arasında yer almaktadır. Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirliği, endüstriyel tasarım disiplini içerisinde sosyal tasarım çalışmaları kapsamında ele alınabilir. Köşkerlik ürünü olan yemeni ve üretiminin sürdürülebilirliği, sürdürülebilirliğin kültürel boyutu kapsamında yer almaktadır. Bu sebeple, Kahramanmaraş yemenisi ve üretiminin tasarımla olan zor ilişkisini analiz etmek üzere önemli bir vaka olarak karşımıza çıkar. Endüstri ölçeğine erişen, yarı seri üretim yapabilen ayakkabı sektöründe, geleneksel yöntemler kullanılarak üretimi gerçekleştirilen yemeninin güncel yorumu, çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, zanaat ustaları ile saha araştırması yürütülmüş, yemenicilik geleneğinin kullanıcılarını merkeze alan tasarım odaklı düşünme sürecinin bu zanaatın sürdürülebilirliğine katkısı değerlendirilmiştir. Endüstriyel tasarım ve kültürel miras ara kesitinde kurgulanan çalışmanın amacı; Kahramanmaraş yemeni üretiminin geleneksel yapısı dâhilinde üretim modellerinin, üretim tekniklerinin inovasyon (yenilik) potansiyelinin tasarım odaklı düşünme yöntemi ile araştırılarak, yemenicilik zanaatının sürdürülebilirliğine katkı sağlamasıdır.

2. Sürdürülebilirlik ve Sosyal Tasarım

İlk kez 1972 yılında çevre koruma ve kaynakların bilinçli ve sorumlu kullanımı ile ortaya sürülen sürdürülebilirlik kavramı, 1987 yılında Brundtland Raporu ile

tanımlanarak resmîyet kazanmıştır. 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Dünya Zirvesi’nde ise sürdürülebilir kalkınma konusu irdelenmiştir. Bu zirveye katılan ülkelerin alacakları önlemleri belirleyen Gündem 21 (*Agenda 21*) kabul edilmiştir. 2002 yılında Johannesburg’da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nde üç boyutlu bir model kabul edilmiş ve ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerinde sürdürülebilir kalkınma kavramının kapsamı giderek genişlemiştir. Sürdürülebilir kalkınma, “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını kendi kendilerine karşılamalarına imkân veren gelişme süreci” olarak açıklanmıştır (*WCED, 1987*).

Sürdürülebilir kalkınma genellikle kabul edilen üç boyutuyla tartışılmaktadır; ekonomik, çevresel ve sosyal. Elkington (*1998*)’a göre sürdürülebilir gelişme çevre, sosyoloji ve ekonomi ya da daha bilinen şekliyle gezegen, insan ve kâr (*Planet, People ve Profit*) olarak üç boyutta değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Duxbury ve Gillette (*2007*)’ye göre ise sürdürülebilirliğin sosyal boyutunun yanında kültürel boyutunun olmasının gerekliliğini vurgular (*Akt: Reubens, 2017: 22-27*). Bu nedenle bu araştırmada sürdürülebilirliğin boyutları çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kabul edilmektedir.

Sürdürülebilirliğin ilk boyutu olarak ifade edilen ve sürdürülebilirlik kaygılarını ilk başlatan çevresel boyut, insanın etkileşim içinde bulunduğu tüm doğal ekolojinin devamlılığın sağlanması ve yer altı ve üstü doğal zenginliklerinin gerektiği kadar kullanılmasını merkeze alır. Thorpe (*2007:6-7*)’un ifade ettiği gibi, sürdürülebilir tasarım, “toplum refahını süresiz olarak destekleyen çevresel, ekonomik ve kültürel koşulları geliştiren teori ve pratik” olarak tanımlanabilir.

Ekonomik sürdürülebilirlik, üretim ve tüketim döngüsü içerisinde karlı gelir elde etmeyi amaçlar. Ancak sürdürülebilirliğin ekonomik boyutunun sürdürülebilirliğin diğer boyutları ile ilişkili olduğu görülür. Ürün üretiminde yatırım maliyetlerinin azaltılması sağlanırken çevreci ürün seçiminin olması, ürün ömürlerin uzatıl-

masında üretim maliyetinin de belirli bir seviyede tutulurken ürün bakım ve onarım maliyetinin azaltacak uygulamaların yapılması gibi örnekler verilebilir (*Ovalı ve Delibaş, 2016: 517-519*).

Sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, adaletli ortamın sağlandığı, herkesin üretime katılmasının teşvik edildiği, dezavantajlı grupların da ekonomik hayata katacak tedbirlerle alınması olarak ifade edilir. Sosyal olarak sürdürülebilir bir sistem, insanlar arasında hiçbir ayrımı gözetmeden sağlanan eşitlik, sağlık ve eğitim, politik sorumluluk ile katılımı içeren sosyal hizmetlerin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamalıdır. Temelde kültürün korunmasıyla örtüşen kültürel sürdürülebilirlik, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu’nu (*UNESCO*) (*1995*) tarafından sürdürülebilirlikte temel bir boyut olarak önerilmiş ve 2001 yılında Jon Hawkes tarafından ise kültürel sürdürülebilirlik, çevrenin ve yaşamın planlanmasındaki öneminden dolayı, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutu ile de bağlantılı şekilde dördüncü boyut olarak açıklanmıştır (*Hawkes, 2001: 3-25*). Kültür varlığı, insanlık tarihi boyunca toplumlara ait günümüze ulaşmış eserler ile somut ve sözlü gelenekler, toplumsal uygulamalar, bilinç, adet ve görenekler ile somut olmayan olarak iki kavram üzerinden geliştirilmiştir. Geleneksel üretimlerin ve zanaatların icra edilmesi sürdürülebilirliğin dört boyutuna da katkı sağlayabilmektedir. Bu araştırmada yer verilen Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliği, bilinen çevresel ve ekonomik boyutuna katkısının yanı sıra sosyal ve kültürel boyutu açısından da incelenmiştir

Zanaatların yaşatılma çabası, icracısının sürdürülebilirliğini de içermesi nedeniyle sosyal tasarım çalışmaları kapsamına girerken zanaatkârın ürettiği somut kültürün yaşatılması da sürdürülebilirliğin kültürel boyutu içerisinde ele alınmaktadır. Richard Sennet’e göre ise zanaatlar ve zanaat ürünleri yaşayan, canlı ve sosyal varlıklardır. Değişime ve çağın gereksinimine cevap veremeyen zanaat ölür. Bu sebeple, zanaatlar ve ürünlerinin özgün durumunu

koruyarak kendini geliştirmesi gerekir (Richard Sennett 'la Söyleşi: Sanat, Zanaat ve Yaratıcılık Üzerine, 2016). Ancak, günümüz toplumlarının geleneksel üretim ve bu süreçten çıkan ürünlere olan ilgilerinin giderek azalması bu zanaatları ve ürünlerini kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durumun nedenlerini Kahramanmaraş yemeni zanaatı özelinde incelenirse:

- Endüstri devrimi ile başlayan yarı veya tam makineli üretimlere geçilmesi ile ayakkabı üretimi yapan küçük atölyelerin artması (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020: 1-8) ve zanaatla uğraşan atölyelerin artan talebe cevap verememesi (Küçükkuşlay, 1997: 64),
- Ayakkabı ithalatını destekleyen imtiyazlar ve ekonomik küreselleşme (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2002: 10),
- Osmanlı Döneminden itibaren lonca vb. sanatkâr birliklerinin bozulması (Lonca Düzeni Nedir?, 2021) ve bu duru-

ma bağlı olarak gelişen köşkerlikte geleneksel üretim yapısının değişmesi,

- Zanaatlar ile meşgul olan kırsal nüfusun kente göç ederek sanayide çalışmaya başlaması (ŞavkulveGümüşalan 2014: 88) ve bu mesleği icra edecek zanaatkârların sayısının azalması,
- Yemeni zanaatkârlarının kullanıcı ihtiyaçlarını göz ardı ederek değişiklik yapmadan üretime devam etmeleri (Alan Araştırması, 2019),
- Tüketici ihtiyaçlarının, modanın ve yaşam tarzlarının değişmesi ve zanaata bağlı üretime olan talebin azalması sebebiyle yemeni üreticilerin mesleklerini devam ettirebilecek düzeyde kazanç sağlayamamaları (Alan Araştırması, 2019) başlıca nedenler olarak sayılabilir.

Zanaatların sürdürülebilirliği için belirlenen eylemler, genellikle kimlik saptaması, durum tespiti, belgeleme, araştırma, koruma, geliştirme, güçlendirme, örgün eğitim yolu ile nesiller arası aktarım ve mirasın farklı yanlarının canlandırılması şeklindedir. Bununla birlikte kullanım değerine sahip Kahramanmaraş yemenisi gibi ürünlerin sürdürülebilirliği için kullanıcı merkezli yaklaşımlar değerli olacaktır.

3. Kahramanmaraş Yemenileri

Türklerin deri işlemeciliği sanatında ileri seviyede olmaları ve deriyi ayak giyim ürünü yapımında da kullanmaları köşkerlik geleneğinin temelini oluşturmuştur. 1950'li yıllara kadar köşkerlik geleneği Kahramanmaraş'ta yoğun olarak yaşatıldığı ve günümüzde de kadın ayakkabı üretiminde ikinci sırada yer aldığı bildirilmektedir.

Yemeni (Şekil 1), kısa kenarlı, kırmızı, siyah ya da sarı sahtiyandan (tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi) yapılan, üstü deri, tabanı köseleden dikilen, sıhhatli, ökçeli, üstü açık, hafif kaba bir ayakkabı çeşididir. Kahramanmaraş'ta üretilen ayak giyim ürünlerinde doğal kökboyalardan elde edilen beş renk kullanıldığı belirtilir (Alan Araştırması, 2019). Bu renkler rastgele değil kullanım alanlarına göre boyandığı belirtilir. Ayrıca o dönemde yaşayan insan-

Şekil: 1
Kahramanmaraş yemenileri ve üretimde kullanılan araç ve gereçler (Arıkan, 2019).

ların giydikleri ayak giyim ürünlerinin sosyal kimlik aracı olarak kullanılmasından dolayı kişinin ırkına, cinsiyetine ve hatta medeni durumuna (Kuru ve Paksoy, 2014:102-103) göre giyim nizameleri ile belirlendiği açıklanır.

Geleneksel köşkerlik ürünleri ürün formlarına göre bazı ayakkabı modelleri konçlu, konçsuz, aralıklı, burnu kalkık vb. gibi biçimlere sahiptir. Bunların postal, nakışlı postal, kelik, edik, yemeni, tokalı Osmanlı yemenisi, saray yemenisi vb. gibi daha birçok modelleri bulunmaktadır (Alan Araştırması, 2016; 2019). Yemeni, köşkerlik ürünleri içerisinde en sade ve kolay giyilebilen ve hafif bir üründür. Günümüze kadar ulaşan ve eskisi kadar olmasa da en fazla tercih edilen köşkerlik ürünü yemeni olmuştur.

Şehirde endüstrinin gelişmesine kadar bu zanaatın, icracıları için önemli geçim kaynağı olduğu bilinmektedir. 1940'lı yıllarda Kahramanmaraş'ta üretilen ayakkabıların yurt dışına gönderildiği ve bu şehirde üretilen ayakkabılar ihracatı sağlanan önemli ürünlerden bir tanesi olduğu bildirilir (Alan Araştırması, 2019). Daha sonraları yemeni ve köşkerlik ürünleri turizm sektörüne hizmet etmeye başlamış ve turistlere anı nesnesi ve nostaljik ürün olarak sunulmuştur. Sinema sektöründe tarihi filmler için kostüm tasarımında da kullanılan yemenilerin üretimi kullanım değeri sorgulanmadan devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak yerel ekonominin güçlenmesine yönelik çalışmaların gerekliliği, kendi içerisinde moda yaratan yemenilerin tanınırlığının artması ve el emeği olan ürünlere olan talebin artışı gibi etmenler ile bu zanaata olan ilginin yavaş yavaş artma eğilimini göstermektedir. Ayrıca Köşkerlik geleneğinin bir ürünü olan Kahramanmaraş yemenisi 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi tarafından "Mahreç İşareti" başlığı adı altında Coğrafi İşareti Belgesi ile 10.04.2018 tarihinde tescillenmiştir (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 2018).

Kahramanmaraş yemenisinin sürdürülebilirlik çalışmaları kapsamında, ürün tasarımında kullanılan metotların köşkerlik geleneğine uyarlanabilmesi için üretim süreci, öncelikle bu geleneksel sanatın üretim aşamalarını alan araştırması kapsamında zanaatkârlarla yaptığımız görüşmelerden ve gözlem yoluyla elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkılarak şema haline getirilmiştir. Geleneksel ayakkabı yemeninin güncel ayak giyim ürünlerinden farkı sadece kendine has formu değil aynı zamanda üretimde çevreye zararı olmayan doğal malzemelerin el dikişi birleştirme tekniği kullanılarak üretilmesidir. Aynı zamanda ayakkabı endüstrisinin temelini oluşturan köşkerlik ürünlerinin tamamı aynı teknikle yapılmaktadır.

Yemeni zanaatı üretim süreci (Şekil 2) lineer bir yapıya sahiptir ve ilk olarak derinin tabakhanedeki işlemi ile başlar. Ancak derinin tabakhanedeki süreci uzun olması nedeniyle tabaklanmış derinin yemeni üretimi için hazırlanması aşaması üzerinden anlatılmaya başlanmıştır. Hazırlanmış deri parçasının büyüklüğüne göre birden fazla ürün yapılabilen ve derinin hazırlık aşaması her ürün için ortak olarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca her üründe saya, kıyılık, astar, tabanlı ve iç tabanlı olmak üzere 5 farklı deri parçası kullanılmaktadır (Alan Araştırması, 2019). Derinin hazırlanması yemeni üretiminde işlemede kolaylık ürün formunda düzgünlük sağlaması için gerekli olmaktadır.

Bir yemeni üretim sürecini kısaca anlatmak gerekirse;

Bir yemeni tamamen deri malzemesinden yapılır. Hayvanın sırt, boyun, kuyruk üstünden alınan deriler yemeninin tabanlığında kullanırken; karın bölgesinden alınan deriler saya bölgesinde yani, yemeninin üst kısmında kullanılmaktadır. Tabaklanmış derilerden yapılan yemeninin tabanında camız ve manda köselesi, astarda koyun derisi kullanılmaktadır. Üretimde kullanılan küçükbaş hayvan derileri Kah-

Şekil: 2
Yemeni üretim aşamaları (Arıkan, 2020).

ramanmaraş'tan, manda gibi büyükbaş hayvan derileri Özbekistan ve Orta Asya ülkelerinden tedarik edilmektedir. Tabaklanmış derilerin boyut stabilitesi el aletleri kullanarak sağlanır ve yemeni parçalarının kalıpları deri üzerine konur. Parçalar model kalıplarına koyularak kesim işlemine tabi tutulur. Taban ıstampa adı verilen kalıba uygun şablon ile kesilir.

Sayanın dikiminde, kenar kıyı ve biyeleri kıyılık dönme dikişi ile yapılır. Taban ile yüzün birleştirilmesi ise bizle açılan deliklerden ters dikiş ile yapılır. Bu işlemler sırasında esas birleştirme tekniği el dikişi kullanılır. Kimyasal yapıştırıcı kullanılmadığı gibi dikimde kullanılan pamuklu ipliğin sağlamaştırılması balmumu ile yapılmaktadır. Saya ve astarın bütünleştirilmesinde yapıştırıcı olarak çiriş otu olarak isimlendirilen doğal bitki kullanılmaktadır.

Kalıplanan parçalar dikim yapılarak yemeni formuna dönüştürülür. Ayrıca dikim işlemi öncesinde tabana kil tabakası yerleştirilerek kullanımda ayağın ergonomik formunu alması sağlanır. Kil malzemesinin kullanımı Kahramanmaraş'a özgüdür. Kil kullanımı, giyim sürecinde oluşan nem, bakteri ve mantar oluşumuna karşı koruma sağladığı için yemeniyi günümüz ayakkabılarına karşı önemli tercih sebeplerinden biri haline getirmektedir (Alan Araştırması, 2019).

Kalıpta son şeklini alan yemeni, derinin doğal rengi ya da toprak ve ağaç köklerinden elde edilen boyalarla istenilen renkte boyanır. En çok kullanılan renkler siyah, kırmızı, yeşil, portakal ve sarıdır. İsteğe göre mor, pembe, mavi ve benzeri renkler de kullanılmaktadır. Boyanan üst yüzey kısmı son olarak badem yağı ve süt karışımı ile kaplanır. Bu işleme cilalama denir. Boyanın derinin iç kısmına emdirilmesi sağlanarak, kullanım esnasında ayağa geçmesi önlenir (Alan araştırması, 2016 ve 2019).

4. Tasarım Odaklı Düşünme Yöntemi

Son zamanlarda kullanımı yaygınlaşan "Tasarım Odaklı Düşünme Yöntemi", tasarımcıların kötü tanımlanmış problemlerle nasıl başa çıktıklarını ve bu problemlere nasıl bir çözüm geliştirdiklerini inceleyen süreç araştırmalarına dayanır. Başlan-

gıçta mimarlık ve endüstriyel tasarım gibi alanlarda kullanılan bu yöntem, ön araştırma, tasarım bilgisi ve kavramlarının üretilmesini, yoğunlaştırılmasını ve yaratıcı dönüşümünü destekleyen bilişsel modellere odaklanır. Tasarım odaklı düşünme yönteminin kullanıldığı problem çözme sürecinin başarısı, "bu yöntem diğer alanlarda da kullanıldığında nasıl sonuç verir?" sorusunu getirmiştir. Bu bağlamda etkileşim tasarımı, mühendislik ve işletme gibi diğer alanlarda uygulanmış ve olumlu sonuçlar alındığı belirtilmiştir. Hatta, Rotman School of Management'da (Toronto) ve tasarım odaklı düşünme eğitimi sunan ve Hasso-Plattner-Institut (Stanford) gibi eğitim kurumlarında, geleneksel tasarım programlarının ötesinde tasarım odaklı düşünme yönteminin diğer akademik müfredatlarında da yer verildiği belirtilmektedir (Broß vd., 2011: 142-144).

Tasarım odaklı düşünme yöntemi özellikle tasarımcı olmayanların, tasarım sürecini öğrenmesine ve bu süreci doğru şekilde uygulamasına yöneliktir. Süreç içinde belirlenen problem ve çerçevesinin analizini ve işlenmesini sağlamak ve sözde "kötü problemler" ile başa çıkmak için, farklı disiplinlerden gelen katılımcılardan oluşan ekipler gereklidir. Farklı uzmanlık geçmişine sahip ekip üyeleri bilişsel, disiplinli ve sosyal çeşitliliği sağlamaktadır. Ekip kurusu disiplinler arası olsa da, katılımcılar, her bir perspektifi eşit önemde kabul eder ve farklı bakış açılarını birbirleriyle ilişkilendirerek kendi disiplinlerini aşan açık bir diyalog içinde etkileşime girerler. Bu, alan dilleri arasında ve farklı alanların günlük uygulamaları arasında değişimi gerektirir. Bu yaklaşımı kolaylaştırmak için, katılımcı takımlarına, disiplinler arası çalışma tarzı için gerekli olan moderasyon, arabuluculuk, ilişkilendirme ve transfer yetkinliğine sahip kolaylaştırıcılar (facilitator) da çalışma içinde yer alır (Broß vd., 2011: 143).

Modern tasarım disiplinde, teknolojik gelişme ve seri üretime geçişin hızlanmasının etkisi ile tasarımcıların bireysel yetenek odaklı tasarımlarının artık mümkün olamayacağını farkına varılmıştır. Tasarlama yöntemlerine eklenen yeni bir

bakış açısı ile kullanıcı için tasarımdan ziyade kullanıcı ihtiyacını merkeze alan bir yaklaşıma geçilmiştir (Bayazıt, 2004: 3). Kullanıcı ihtiyacının ön planda olması ve hedef kitlenin daha iyi incelenebilmesi için farklı uzmanlığa sahip kişilerin bir arada çalıştığı yeni katılımcı esaslı yaklaşım ve metodlar geliştirilmeye devam etmektedir.

Sürdürülebilirliğe geçiş, insanoğlunun daha az çevresel kaynakları tüketmeyi öğrenmesinin yanı sıra fiziksel ve sosyal yaşamın da içeriğini iyileştirdiği bir süreçtir (Manzini, 2015: 17-27). Sürdürülebilir zanaat çalışmasında tasarım odaklı düşünme yönteminin tercih edilme sebebi de yapılması planlanan çalışmanın kullanıcı odaklı bir yaklaşım üzerine kurulmuş olmasıdır. Probleme çözüm odaklı yaklaşımın yanı sıra çözüm içinde yer alan insan faktörü merkezde yer alır. Ayrıca zanaatkârın sürekli aynı ürünü üretmesinden ziyade farklı kullanıcı gruplarının ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmasını hedefler. Burada önemli olan mevcut ürün üzerinden kullanıcı ihtiyaçlarına cevap veren ve insanların duygusal bağ kurabileceği, beğenebileceği ve kullanabileceği yenilikçi tasarımı oluşturabilmektir (Akdemir, 2017: 88).

Tasarım odaklı düşünme sürecinin (Şekil 3) ilk basamağı olan ilham aşamasında temel problemi tanımlamak için çeşitli yöntemlerle (nitel araştırmalar, gözlemler, etnografik çalışmalar, anketler, odak grup görüşmeleri, veri analizi) kullanıcıların ihtiyaçlarını belirleme yoluna gidilmektedir. Bu, hedef kitlenizin iç görüşünü ve perspektifini kazanmaya çalışmak için geçirilen süreçtir.

Empati: İnsan odaklı bir tasarım sürecinin temelidir. Problem alanı belirlenmiş çalışmalar için empati kurma, tasarım içeriği bağlamında insanları anlamak için yapılan faaliyetlerdir. Süreçlerin nasıl ve neden geliştiğini, insanların fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını, onların dünya hakkında nasıl düşündüklerini ve onlar için neyin anlamlı olduğunu anlamaya yönelik eylemleri kapsar. Yemeni üretimini farklı bir bakış açısı ile irdeleyebilmek için kullanıcı araştırması yöntemleri kullanılmaktadır.

Tanımlama: Gözlem ve araştırma adımında sorunun yapısını anlamak adına müşteri

ve kullanıcı hakkında araştırma yapılmaktadır. Araştırmacı, potansiyel müşterilerin yaptığı etkinlikleri gözlemler ve onların ilgilerini, eğilimlerini ve gerçek ihtiyaçlarını anlamaya çalışır. Gözlemlenmede ve araştırmada en gerçekçi verilere, tasarlanacak olan ürünlerin hedef kitle tarafından kullanılacağı yerlerde gözlemlenmesiyle ulaşılmaktadır (Norman, 2017: 234-235). İhtiyaç bulma süreci, gözlemlerin, derin kullanıcı görüşmelerin, kullanıcıların anlamlı iç görüşlerinin ve ihtiyaçlarının kullanılabilir veri kümesine dönüştürmek için kullanılır.

Tasarlama: Fikir araçlarını kullanarak çok miktarda fikrin üretildiği aşamadır. Daha sonra, kullanıcıya ideal bir kullanıcı deneyimi yolculuğu sağlamak için fikirler prototiplenir. Bu aşamadaki kasıt, kullanıcıların derin ihtiyaçları hakkında beyin fırtınası yapmak, prototipler oluşturarak ve ideal kullanıcı deneyimini görselleştirerek fikirleri somut ve görünür kılmaktır. Bu aşamada beyin fırtınası en çok kullanılan araçtır.

Prototip oluşturma: Belirlenmiş çözüm konsepti ve prototipler hazır olduktan sonra fikirler kullanıcılarla paylaşılır. İdeal kullanıcı deneyimi yolculuğunu kullanarak kullanıcıya adım adım açıklamalı deneyim sunulması sağlanır. Kullanıcıdan gelen geri bildirim ve yorumlar açık fikirli bir şekilde alınır ve hangi fikrin işe yaradığı, hangisinin kullanıcı için işe yaramadığı ve neden işe yaramadığı konusunda ortak bir anlayışa varmak için gözden geçirilir. Son olarak çözüm fikirleri rafine edilir. Prototip yapımı adımıyla üretilen fikirlerin denemeye uygun, daha küçük veya birebir

Şekil 3
Beş aşamalı tasarım odaklı düşünme süreci
(Dam ve Siang, 2020).

ölçekli hali hayata geçirilir.

Test: Bu adımda prototiplerin kullanıcı, teknoloji ve iş başarısı için en uygun çözüm olup olmadığı test edilmektedir. Projeye göre şekillenen bu aşamalarda kullanılan birçok farklı metot ve yöntem bulunmaktadır. Temelde çözüm üretme amaçlı tüm projeler için uygulanabilen bu metot zanaatkarların de yardımcı bir metot haline getirilebilecek potansiyele sahiptir.

4.1. Sürdürülebilir Zanaat Bağlamında Tasarım Odaklı Düşünce ve Sosyal İnovasyon

Endüstrinin tasarımı kendini sürekli yenileyen yapısı, günümüzde emek yoğun çalışmaya dayalı zanaat ve ürünlerine olan ilginin azalmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte iletişim ağlarının genişlemesi ve lojistikte sağlanan gelişmeler geçmişteki üretim merkezlerinin önemini kaybetmesine ve iş gücünün yer değiştirmesine neden olmuştur. Endüstrileşme sonrası zanaat ve ürünlerinin varlığını koruması ve zanaatkarın üretimde kendini yenilemesi zorlaşmıştır.

Günümüzde, sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için tasarım etiğinin içeriği ve tasarımcının rolü değişmiş, sorumluluğu artmıştır. Sosyal yönelimli tasarım uygulamaları, sürdürülebilirlik odaklı ve kullanıcı merkezli tasarım anlayışı ile belirli toplulukların yaşam düzeylerini ve çalışma olanaklarını artırmaya yönelmiştir. Sürdürülebilir kalkınmada katma değer ve inovasyon aracı olarak görev yapan tasarım pratiği için zanaat ürünlerini barındıran geleneksel kültür, önemli bir kaynaktır.

Sosyal inovasyon için tasarım (*design for social innovation*) olarak adlandırılan alanda tasarımın, topluluk temelli inovasyonları desteklemede, teşvik etmede ve ölçeklendirmede alabileceği rollerin keşfedilmesine odaklanılmıştır. Sürdürülebilirliğin sosyal yönlerinin ele alındığı bu süreçte, tasarımın zanaatkarların karşılaştığı sosyal ve ekonomik zorlukları çözümlenmede kullanılması amaçlanmıştır. Tasarımın ürün üzerinden başlattığı yaklaşım, ürün servis sistemlerine ve sosyal inovasyona doğru ilerlemiştir

(Ceschin ve Gaziulusoy, 2019:151). Bu amaçla geliştirilen ortak tasarım, katılımcı tasarım ve toplum merkezli yaklaşımlar bu sürecin geliştirilmesindekilit bir role sahiptir. Ortak tasarım yaklaşımında belirlenen sorunun çözümü için katılımcıların fikir paylaşımı ve yönlendirmeleri ile bir tasarım fikrinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca yaratıcı etkinliklerde zanaatkar becerilerinin geliştirilmesi yoluyla zanaatkarlar da desteklenmeye çalışılmaktadır.

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliğinin tasarım odaklı düşünce yaklaşımıyla yeniden ele alınması, tasarımcıların zanaatkarlarla birlikte yer aldığı, zanaatkarın özgün üretimine devam edebilmesini sağlayacak fikir üretimini destekleyen vaka çalışmaları şeklinde yapılmaktadır (Aktaş ve Mäkelä, 2017:15-17). Gerçekleştirilecek vaka çalışmalarında katılımcıların farklı uzmanlıkları, zanaat ve zanaat ürünlerinin bölgesellikten evrenselliğe taşınmasında destek sağlar. Tanımlanmış problem çerçevesi içinde insan merkezli tasarım anlayışını benimseyen tasarım odaklı yaklaşım; kullanıcıların ihtiyaçlarına ve gereksinimlerine odaklanarak, yaratıcı ve işbirlikçi uygulamalar yoluyla, yenilikçi ürünler, hizmetler ve çözümler yaratmayı amaçlamaktadır. Zanaatların sürdürülebilirliği, ürünlerinin korunması ve yaşatılması kadar zanaatkarın ve zanaat becerilerinin da sürdürülebilirliğini kapsar. Bu sebeple, tasarımda zanaatkar topluluklarıyla gerçekleştirilecek sosyal inovasyon çalışmalarını önemini korumaktadır.

Günümüz tasarım araçlarından biri olan tasarım odaklı düşünme, tüketici ile doğrudan iletişime geçebilen zanaatkarların zanaat ürünlerini daha cazip hale getirmesine yardımcı olur. Tasarım odaklı düşünme yaklaşımının zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği için kullanımının üç açıdan destek sağlayacağı ifade edilebilir: zanaat ürünlerinin küresel pazarda yer alarak rekabet sağlayabilmesi, zanaatkarın ve zanaat becerilerinin sürdürülebilirliğini sağlayacak yeni sistemlerin geliştirilebilmesi ve zanaat ve ürünlerinde insan-kullanıcı odaklı üretim anlayışının desteklenebilmesidir (Georgiev, 2012: 73).

Ayrıca üretimde desteklenen zanaatkârlar genişleyen iş hacimleri ile sağlayacakları istihdamlarla yeni zanaatkârların yetiştirilmesinde önemli rol oynarlar. Bu duruma ilaveten, tasarım odaklı düşünme yaklaşımı içerisinde geliştirilen zanaat ve ürünleri, sosyal inovasyonu destekleyecek ilişkiler, beceriler ve fikirlerin geliştirilmesini sağlayan etkileşimler yaratan öğrenme aracıdır.

Zanaat ve ürünlerinin sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik kapsamında ele alınmasında inovasyon önem arz eder. Ancak geliştirilecek ve uygulanacak inovasyon girişimleri tasarım ve tasarım araştırmaları ile desteklenmelidir. Bu nedenle, tasarımcılara büyük görevler ve sorumluklar düşmektedir. Güncel eğilimler ışığında kullanıcı ile üretici arasında köprü görevi görerek tasarımcılar kültür politikalarının gelişmesinde önemli rol alırlar. Tasarım odaklı düşünmenin diğer yöntemlere kıyasla avantajı, farklı uzmanlık geçmişine sahip ekiplerle çalışma imkânı sağlamasıdır. Bu sebeple yemeni zanaatının sürdürülebilirlik çalışmalarında farklı paydaşların katkısı ve tasarım odaklı düşünme uygulamaları önemlidir. Zanaat pratiğinde kullanıcı beklentilerinin soruşturulması, tasarımların daha kabul edilebilir olmasına ve zanaatkâr tarafından sorgulayıcı yaklaşım ile yeni ürün arayışı çabası içerisinde yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine katkıda bulunacaktır.

Zanaat ve ürünlerinin sürdürülebilirliği için tasarım odaklı yaklaşımlarda tasarımcılar çözüm sağlayıcılardan biri olarak nitelendirirken, birden fazla katılımcılı vaka çalışmalarında aracı veya kolaylaştırıcı görevini üstlenebilirler. Tasarım odaklı yaklaşım, zanaata bağlı bilgi ve uygulamaların sürdürülmesinde ve insanların geçim koşullarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulamaların uzun vadeli bir sonucu, yerel kültürün ve yerel toplumun sürdürülebilirliğinin sağlanması olacaktır.

4.2. Yemeni Zanaatının Sürdürülebilirliğine Güncel Yaklaşım: Tasarım Odaklı Düşünme Metodu

Bireysel üretim yapısından oluşan küçük ölçekli üretim atölyelerinde zanaatkâr, üretim sürecinde her bir aşamayı kendisi

gerçekleştirir. Hem tasarlayan hem de üreten konumunda olan zanaatkâr iş bölümü yapılarak gerçekleştirilen modern üretim sistemlerinden farklılaşır. Kitlesel ihtiyacı karşılamaya çalışan büyük ölçekli modern üretim sistemlerine nazaran kullanıcısının ihtiyacına ve beğenisine göre şekillenen bir ürün geliştirme anlayışında, yemeni zanaatı gibi küçük ölçekli üretim sistemlerinin de kullanıcısı ile iç içe olması avantaj sağlar. Günümüz modern üretim sisteminin geleneksel üretim sistemlerinden farkı, küreselleşme gibi etkiler sonucunda, tasarımcıların tasarladıkları ürünlerin kullanıcı-sından uzakta elde ettiği veriler üzerinden, olası kullanıcı için yeni ürün için üretim gerçekleştirilir (Oygür, 2006: 31-32).

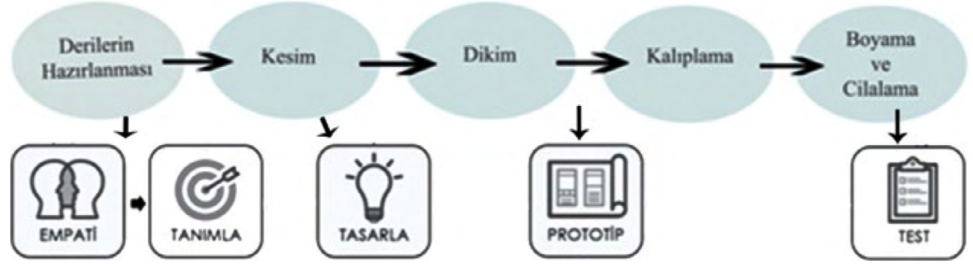
Zanaatkârın üretim sürecinde yer alan katılımcıdan aldığı veriler ışığında yenileme yapması için kullanıcısı ile aynı fiziksel ortamda bulunabildikleri için kullanıcının tasarım ve üretim süreçlerinde katılımcı olarak rolü yüksektir. Ancak, zanaatkârların büyük ölçekli üretim sistemlerdeki olası üretim anlayışını benimsediği görülmektedir. Üretim süreci ile özgünlüğünü koruyan küçük ölçekli zanaat atölyelerinin sahip oldukları kullanıcı-zanaatkâr iletişim modelini günümüze uyarladıkları sürece zanaatın sürdürülebilirliğine katkıda bulunmuş olacakları ifade edilebilir.

Yemeni üretiminin aşamaları ve tasarım odaklı düşünme metodu birlikte incelendiğinde (Şekil 4) zanaatın bu niteliğinin özellikle ürün çeşitlendirme aşaması ve sonrası için destekleyici olduğu görülmektedir. Ürün çeşitlendirme olarak gerçekleştirilen aşama tasarım odaklı düşünme yöntem aşamalarından tasarlama aşamasına denk gelmektedir. Yemeni üretim sürecinde derilerin hazırlanması, kesim ve dikim aşamaları ürün ortaya koyulmadan önceki tasarım odaklı düşünme yönteminde tasarlama aşamasına kadar eşleştirilmektedir. Kalıplama aşamasına gelen süreç, ürünün prototip aşamasını, boyama ve cilalama aşaması ise zanaatkârın test yapacağı aşamayı işaret eder.

Geçmişte Türkler, avcı-toplayıcı hayat sürmeleri nedeniyle hayvanlardan elde ettikleri deri malzemelerini işlemede ileri

Şekil: 4

Yemeni üretim aşamaları ve tasarım odaklı düşünme metodunun şematik olarak kesişmeleri (Arıkan, 2019).

Şekil: 5

Muz bitkisinin ekonomiye kazandırılması kapsamında muzdan tekstil yüzeyi üretilerek yapılan ürünler(URL-1).

Şekil: 6

Balık derisinden elde edilen yüzey ile yapılan çanta (URL-2).

Şekil: 7

Mantardan (a) (URL-3) ve ananas (b) (Ananast.y) bitkisinden yapılan ürünler (URL- 4).

alternatif doğal malzemelerin kullanılması üretim maliyetini düşürmeye ve farklı malzeme işleme tekniklerinin de kullanılmasına imkân sağlayabilir. Deri malzemesinin suya karşı dayanımının az olması nedeniyle alternatif malzemeler ile yağışlı havalarda da kullanım sağlanabilir. Ayrıca hayvansal tüketime karşı olup bitkisel ürün kullanımını benimseyen kullanıcılar da alternatif doğal malzemelerle (Şekil 5, 6 ve 7) hedef kitleye alınabilir.

Köşkerlik mesleğine çocukluk döneminde başlayarak bu meslekte kendilerini ehilleştiren zanaatkarlar kendi bilgi ve görgülerine göre ürünleri çeşitlendirmeye yönelmişlerdir. Ürün çeşitlendirmeleri (Şekil 8) genellikle ürün rengi, saya üzerinde deri applike parçalar ve biyenin farklı kullanımları ile sağlanmıştır.

Günümüzde gelişen ayakkabı sektörü, kullanıcının isteklerine cevap veren çok sayıda ürün sunmakta, bu da köşkerlik zanaatını geri plana itmektedir. Bununla birlikte yemeni, barındırdığı geleneksel ve estetik unsurlar ile kullanıcının istekleri doğrultusunda kendini yenileme olanağı bulunan avantajlı ürün konumundadır. Tasarım odaklı düşünme aşamaları Kahramanmaraş yemenisi için yeniden ele alındığında 5 adımın hangi noktalarda destekleyici

seviyeye ulaşmışlardır. Türklerin ayağı fiziksel ve iklim şartlarına karşı korumada kullandıkları temel malzeme deri olmuştur. Gelişen malzeme teknolojisi ile kullanıcı beğenisini cezp edecek birçok yeni bitkisel malzemenin geliştirilmesi, bu zanaatta ürün çeşitlendirmesi amacıyla kullanılabilir (örneğin mantar, ananas ve muz v.s.). Sermayesi deri üzerine kurulan üretim sisteminde

olabileceği yönünde öneriler sunulmuştur.

Empati aşamasında, zanaatkarın kullanıcıyı tanıması, onu daha iyi anlaması, onunla empati kurması; kendini kullanıcı olarak düşünmesi ya da çevresinden ve önceki kullanıcılardan aldığı geri dönüşleri değerlendirerek bir plan oluşturmasına olanak tanımaktadır. Yöntemin ilk aşamasında zanaatkarın dezavantajı bu aşama için geliştirilen, seçilen araştırma tekniklerini kullanamadığı için geniş bir kitleye ulaşamamasıdır. Aynı zamanda, kendini tekrar eden ürünlerin üretilmesi sonucunda bulunduğu zamana yetişememekte, mevcut kitlenin ihtiyaç ve zevklerinden de uzaklaşabilmektedir. Zanaatkarın ürettiği ürünlerin revaçta olduğu zamanlardan bu yana kullanıcının beklentilerinde, alışkanlıklarında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Kullanıcıyı yeniden tanıma zanaatkarın daha talep edilir ürünler çıkarmasına yardımcı olur. Zanaatkar, farklı kullanıcı gruplarına özelleşmiş ürünlere yönelerek tekrarlayan ürün kalıplarından uzaklaşabilir. Örneğin çocuk ve genç kullanıcı gruplarına ayrı görsel unsurları barındıran yemeniler üretilebilir. Kullanıcının yemeniyi kullanmak istediği mekan ve zaman dilimine göre ürün tipleri özelleştirilebilir veya kullanıcısının

üst giyim ile bütünlük sağlayan konsept ürünler moda tasarımcılarının katılımıyla geliştirilebilir.

Tanımlama veya keşif aşaması, yemeni zanaatkarlarının pratiğinde geniş bir yer tutmasa bile anlama aşamasında müşterinin veya zanaatkarın kendi bakış açısının yemeniyi yansıtabilmesi için önemlidir. Yemeni zanaatkarlarının “farklı ne yapabilirim?” sorusuna cevap ararken kendi üretim sürecinin dışına çıkarak farklı bir tekniği uygulamayla ya da uyarlamayla ürün çeşitliliği sağlayacağı düşünülmektedir. Anne-çocuk gibi konsept temalı ürün gruplarının tanımlanması kullanıcıya hitap eden ürün kurgularıdır.

Tasarlama aşamasında ise zanaatkar, kendi gözlemleriyle kullanıcı-ürün ilişkisinden çıkardığı problem tanımına göre yeni bir ürün arayışına girecektir. Burada her ne kadar özgün bir ürün üretimini gerçekleştirse de zanaatkarın güncel eğilimlerden yararlanması beklenmektedir. Çalışmada bu aşama, tüm sürece pozitif katkı sağlayacak potansiyele sahiptir. Kullanıcı ihtiyaçları hakkında detaylı veri toplama, güncel trendlerden haberdar olma ve diğer disiplinlerdeki gelişmelerden yararlanmak yemeni çeşitlendirmesine katkı sağlayacaktır. Örneğin tekstilde uygulanan ekolojik baskı teknikleri, deri için de uygundur, hem de yemeni çeşitlendirmesine katkı sağlayabilir. Etnik kumaşlar kullanarak yemeninin bağlamına uygun çalışmalar yapılabilir. Farklı geleneksel motiflerde; baskı, nakış, oyma, yakma ve boyama gibi tekniklerle yemeni üzerine adapte edilmesi de tasarım aşamasında yapılabilecek fikirlerdir. Yemeni görselleştirmesinin yanı sıra yemeni formunda da revizeler yapılabilmek hem farklı mevsimlere uygun ürünler çıkartılabilir hem de çoklu kullanıma imkân veren yemeni formları da tasarlanabilir. Örneğin hem terlik hem de sandalet olarak kullanılabilen yemeni formları gibi. Yemenide mevcut parçaların kişiselleştirmeye olanak tanıyacak şekilde tasarımının yapılması kullanıcının tercih edeceği ayrı özelliklerdir. Kahramanmaraş'ta ayakkabı sanayisinde kullanılan yan sanayi malzemeleri ile yapılabilecek çeşitlendirmeler de

Şekil: 8

Bugüne kadar yapılmış yemeni çeşitleri (Arıkan, 2016).

uygulanabilecek fikirler arasındadır.

Prototip aşaması, zanaatkârın, ürünün formunu ve yapımında kullanılacak uygulamaları belirledikten sonra nihai ürünün yapım aşamasına geçilir. Taslak halindeki yeni fikirlerin, zanaatkârın ellerinde, yemeni üretimi aşamalarından geçirilmesi beklenir. Ancak, geleneksel üretim sürecinde zanaatkâr farklı fikirleri üretim sırasında deneyerek kendince ya da müşterinin isteklerine bağlı olarak son ürünü ortaya çıkarmaktadır. Yeni fikirleri ürün üzerinde uygulanırken zanaatkârın anlık yapığı hatalı eylemlerden sonra ürünü kurtarmak zor olmaktadır. Bu sebeple, zanaatkâr yeni fikir uygulamasından vazgeçerek bildiğı ürün formlarını üretmeye devam etmektedir. Aslında tanımlama aşaması ile bağlantılı olarak yeni ürün form çalışmalarının eskiz üzerinde yapılmasını sağlayacak manüel veya dijital araçların geleneksel üretim süreçlerine yerleştirilmesinin hem zanaatkârı yeni ürün üretmede teşvik etmesine hem de olası hataların önüne geçilmesine yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Test aşamasında, zanaatkâr ürünü kullanıcıya teslim etmeden önce kendi bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu aşamada farklı fikirlerden üretilen çeşitli prototiplerinin kullanıcıya sunulup geri dönüşlerin alınması sayesinde kullanıcı ile daha iyi bir etkileşim kurulabilmektedir. Kullanıcıdan gelen veriler ışığında yemeninin kullanım değerini artıracak yenilikler de eklenebilir.

Yemeni, yapımında kullanılan doğal malzemeler nedeniyle insan sağlığına uygun bir üründür. Ancak günümüzde ayakkabı kullanıcılarının ayakkabı ile yaşadıkları sorunların başında kullanıcının ayağına uygun ürün bulamadığı gelir. Zanaatkârın birebir görüşme sağlayamadığı yemeni kullanıcısının ayak ölçülerini dijital ölçüm araçlarını kullanarak alma, tek seferde uygun üretim yapma imkânı verebilir. Böylelikle, malzemenin verimli kullanılması sağlanarak üretim maliyeti düşeceği ve üretim zamanından tasarruf sağlanacağı düşünülmektedir.

Köşkerlik geleneğı uygulamaları ile tasarım odaklı düşünme metodu karşılaştırıldığında bu metodun geleneksel

üretimlerden biri olan yemeni üretiminin günümüz koşullarında kullanıcı bilgileriyle ilerleyebilmesi adına destek olabileceğı görülmektedir.

5. Sonuç

Ekolojik bunalımlar ve küresel ekonomik kriz, yeni ürünlerin, sistemlerin ve teknolojilerin üretimindeki zorlukları içeren alternatif kalkınma modellerinin yaratılmasını gerektirir. Öte yandan, geleneksel ürün ve sistemlerin yaratıcı bir şekilde yeniden üretilmesi kayda değer bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir süreçte endüstriyel tasarım, el sanatları ve sosyal inovasyon arasında sürdürülebilir üretkenliğı destekleyen bir köprü görevi görür (Manzini, 2010: 8-11). Üretim sektörü, bir yandan seri üretime dayalı sanayi kuruluşlarını, diğer yandan el işçiliğine dayanan küçük işletmeleri içeren doğrusal bir yapı olarak düşünülebilir. Sanayi üretimi tamamen makineleşmediğı ve el sanatından ayrılmadığı için el işi üretim sektörünün her aşamasında durmaktadır (Vyas, 1991:194).

Zanaat ve üretim sürecinden çıkan ürünler, örtük bilginin ürüne yansımış ve somutlaşmış halidir. Örtük bilgiyi işleyen zanaatkârlar her ne kadar el emekleri ile sanatlarını, duygularını ve yeteneklerini zanaat ürünlerine yansıtmaya çalışsalar da zanaat ürünleri ticari ürün olmaları nedeniyle Ranson (1989: 91)³ un da belirttiğı gibi zanaatkârlar, sanatçı – yaratıcı, geleneksel – işlevsel ve girişimci – ticari yönelimi arasında gezinirler. Bu sebeple, sayısı giderek azalan ve geleneğe sadık kalarak üretim yapan zanaatkârlar, geleneksel ürünün kullanım değerini artırmaya yönelik çalışmalar değil sinema endüstrisi gibi yeni bir alana yönelmişlerdir. Ancak kendi üretim sisteminde sıkışan ve pazarlamada yeterli seviyeye ulaşamayan zanaat ürünleri ilk olarak turizm sektörüne anı nesne olarak hizmet etmekte ya da gelişen endüstri karşısında yeni nitelik kazanmaktadır.

Küçük ölçekli üretim sektörü, zanaatların diğer üretim sektörü ile etkileşimi, malzemeler, aletler ve dolayısıyla ürün formlarında çeşitlilik doğurur. Bunların ötesinde, diğer üretim sektörleri ile böyle bir etkileşim, esas olarak zanaatın icrasında

bir tutum değişikliğine neden olur. Endüstrinin büyük ölçekli operasyonları, zanaat koşullarını engellerken, zanaat ustaları hayatta kalmanın alternatif yollarını ararlar. Zanaatın tasarım ile kesişiminde sürdürülebilirlik kavramı ön plana çıkmaktadır. Zanaatların sürdürülebilirliği, sürdürülebilirliğin çevresel ve ekonomik boyutuyla olduğu kadar sosyal ve kültürel boyutuyla da uyum içindedir. Bu çalışmada, Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğine tasarım odaklı düşüncenin katkısı ele alınmıştır.

Köşkerlik geleneğinin kültürel sürdürülebilirliği kapsamında Kahramanmaraş yemenisi ürün olarak değerlendirilmiş ve temelde üretiminin canlı tutulması için üretimde çeşitliliğin artırılması için neler yapılabilir sorusuna karşılık olası cevaplar aranmıştır. Çalışma sonunda, tasarım odaklı düşünme yöntemi aracılığıyla elde edilen veriler ışığında ürünün güncel kullanıcı istekleri doğrultusunda ancak, Kahramanmaraş yemenisinin özgünlüğünü kaybetmeyecek şekilde yeniden değerlendirilmesi önemli olduğu vurgulanabilir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da çeşitliliği sağlayacak yeni ürün formunun veya yeni üretim tekniği ile geliştirilecek yeni yemeni üretiminin zanaatkârının el üretimine uygun olmasıdır. Köşkerlik geleneği Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirliğinin eğitim, pazarlama, turizm ve sinema sektörü alanlarında da araştırılması ileriki aşamalarında yapılacak olası çalışmalar olarak açıklanabilir. Belirtilen bu alanlarda da araştırmaların yapılması çalışmanın daha kapsamlı ele alınmasını sağlarken Kahramanmaraş yemeni zanaatının sürdürülebilirlik hedefine ulaşması beklenir.

Yemeni zanaatının icrasında zamandan kazanmak ve maliyeti düşürmek amacıyla yapay malzemelerin ve mekanik üretimlerin kullanılması (örneğin suni deri ve makine dikişi kullanımı), tüketiciyi yanıltır ve özgün ürün değerinin kaybolmasına yol açar. Bu sebeple geleneksel ve zanaat ürünlerinin sürdürülebilirliği kadar kendi alanında yeterli seviyeye gelmiş bilinçli zanaatkârların da yetiştirilmesi önemlidir. Zanaatlar

ve ürünlerinin değerlerinin ortaya çıkarılması ve vurgulanması günümüzdeki yerini kavramaya yardımcı olmaktadır. Kahramanmaraş yemenilerinin ayak giyim ürünü olarak kullanım değeri günümüzde hala geçerlidir. Yemeni üretim sürecinin kullanıcı merkezli anlayışla yeniden ele alınması bu zanaatın üretimini avantajlı bir konuma taşıyacak, sürdürülebilir kılacaktır. Modern tasarım metotları, köşkerlik zanaatı ve ürünü yemeni gibi geleneksel unsurları ile günümüze uygun bir hale getirmede ve zanaatkârların bakış açısını genişletmede büyük bir yardımcı araç niteliğindedir●

Kaynakça

- Akdemir, N. (2017). Tasarım kavramının geniş çerçevesi: Tasarım odaklı yaklaşımlar üzerine bir inceleme. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 85-92.
- Aktaş, B. M. ve Mäkelä, M. (2017). *Craft dynamics: Empowering felt making through design*. Proceedings of the 7th Conference of Nordic Design Research, Århus, Denmark: Nordic Design Research, 15-17.
- Atalay, B. (1973). *Maraş tarihi ve coğrafyası*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti Neşriyatı, 50.
- Bayazıt, N. (2004). Tasarımı keşfetme: Tasarım araştırmalarının kırk yılı. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi/a*, 3(1), 3-15.
- Broß, J., Noweski, C., ve Meine, C. (2011). Reviving the innovative process of design thinking. *In proceedings of the sixth international conference on internet and web applications and services*. 142-149.
- Ceschin, F. ve Gaziulusoy, I. (2019). *Design for sustainability: A multi-level framework from products to socio-technical systems*. Routledge: Abingdon, UK, 154.
- Çakıroğlu-Başar, A. G. (2013). *Türk ayakkabı firmalarının rekabet stratejilerinde tasarımın rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Dam, R. ve Siang, T. (2020). What is design thinking and why is it so popular?, (Erişim adresi: <https://www.interaction-design.org/literature/article/what-is-design-thinking-and-why-is-it-so-popular>. (Erişim tarihi: 05.09.2020).
- Elkington, J. (1998). *Cannibals with forks: the triple bottom line of 21st century business*. Gabriola Island: New Society.
- Georgiev, G. V. (2012). Design Thinking: An Overview. *Special issue of Japanese society for the science of design*, 20(1), 70-77.
- Hawkes, J. (2001). *The fourth pillar of sustainability: culture's essential role in public planning*. Champaign, Illinois: Common Ground.
- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, (2018). Kahramanmaraş Yemenisi Coğrafi İşaret Tescili. <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/detay/38214>
- Kuru, S. ve Paksoy, C. 2008. *Anadolu'da ayakkabı kültürü ve cumhuriyet dönemi ayakkabı kültürü*. ICANAS Bildiriler II, 2(38), 821-836.
- Kuru, S. ve Paksoy, C. (2014). Ayakkabı modası perspektifinde Kahramanmaraş çarık ve yemenilerinin yaşam seyri değerlendirilmesi. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 7(14), 101-126.
- Küçükkalay, A. M. (1997). Endüstri devrimi ve ekonomik sonuçlarının analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 51-68.
- Lonca düzeni nedir? (t.y.) (Erişim adresi: <https://www.halkbank.com.tr/tr/blog/yasam/lonca-duzeni-nedir.html>). (Erişim tarihi 03.01.2021)
- Manzini, E. (2010). Manzini, E. (2010). Small, local, open and connected: Design for social innovation and sustainability. *Change Design*, 4(1). *Change Design*, 4(1), 8-11.
- Manzini, E. (2015). *Design, when everybody designs: An introduction to design for social innovation*. Cambridge: MIT.
- Norman, D. (2017). *Gündelik şeylerin tasarımı*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Yayınları
- Ovalı, P. K. ve Delibaş, N. (2016). Yerel mimarının sürdürülebilirliği kapsamında Kayaköy'ün çözümü. *Megaron Dergisi*, 11(4), 515-529.
- Oygür, I. (2006). *Endüstriyel tasarımcı-kullanıcı ilişkisinin Türkiye bağlamında incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Ranson, B. (1989). Craftwork, ideology and craft life cycle. *Journal of Design History*, 2(3), 77-92.
- Reubens, R. (2017). *To craft, by design, for sustainability, towards holistic sustainability design for developing country enterprises*. delft university of technology. PhD Thesis. The Netherlands Faculty Of Industrial Design Engineering Design For Sustainability Program. Netherland.
- Richard Sennett'la söyleşi: Sanat, zanaat ve yaratıcılık üzerine (2016). (Erişim adresi: <https://www.e-skop.com/skopbulten/richard-sennettla-soylesi-sanat-zanaat-ve-yaratıcılık-uzerine/3068>) (Erişim tarihi: 20.06.2019).
- Şavkılı, C. ve Gümüşalan, N. (2014). *Cumhuriyet döneminde Kahramanmaraş*. Akdeniz'in Altın Kenti Kahramanmaraş. Kahramanmaraş II Kültür Turizm Müdürlüğü. s. 79-91. <https://kahramanmaraş.ktb.gov.tr/TR-261411/akdeniz39in-altin-kenti-kahramanmaraş.html>.
- Thorpe, A. (2007). *The Designer's atlas of sustainability*. London: Island Press
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (2002). *Küreselleşmenin ekonomiye etkileri raporu 2002*. Erişim adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/098cd40c-d8e3-4197-8e31-3a4d0a9fbd7/kuresel.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-098cd40c-d8e3-4197-8e31-3a4d0a9fbd7-m3fBaj9>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). *Ayakkabı sektör raporu 2020*. Erişim adresi https://ticaret.gov.tr/data/5b87000813b8761450e18d7b/Ayakkabi_Sektoru.pdf
- TDK, 2020. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 12.03.2020.
- Vyas, K.H. (1991). The designer and the socio-technology of small production. *Journal of Design History*, 4(3), 187-210.
- Yaşar, O. (2018). Türkiye'de ayakkabı sanayi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(69), 15-32. (<https://asosjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=13680>).
- WCED, (1987). World commission on environment and development. *Our common future*, 17(1), 1-91.
- URL-1. Muzu giymek (2019). (Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gurkan-akgunes/muzu-giymek-28720431-yuzeyi-uretilerek-yapilan-urunler-www.milliyet.com.tr/yazarlar/gurkan-akgunes/muzu-giymek-2872043>) (Erişim tarihi 01.09.2020)
- URL-2. Doğadan 17 Kumaş Alternatifi (t.y.) (Erişim adresi (<https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/galeri-dogadan-17-kumas-alternatifi-34939574/14>) (Son erişim tarihi:01.09.2020)
- URL-3. Sıradaki Çantanız (2019). (Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/siradaki-cantaniz-mantardan-mi-olacak-2520792>) (Son erişim tarihi: 01.09.2020).
- URL-4. Ananas (t.y.) (Erişim adresi: <https://www.ananas-anam.com/>) (Son erişim tarihi: 01.09.2020).

Alan Araştırmaları

Kopar, H. (2016). *Alan Araştırması*. Kahramanmaraş.

Kopar, M. (2020). *Alan Araştırması*. Kahramanmaraş.

Kutlusaman, A. (2019). *Alan Araştırması*. Kahramanmaraş.

Makale çalışmasında yer alan Şekil 1 ve Şekil 8 araştırmacı tarafından zanaatkarlar ile görüşmesi esnasında (2016, 2019 ve 2020 yılında) zanaatkarın dükkânında var olan ürünlerden kompoze edilmiş ve fotoğraflandırılmıştır. Şekil 2 ve Şekil 4 ise araştırmacının zanaatkarlarla gerçekleştirdiği yarı-yapılandırılmış görüşmelerden (2016, 2019 ve 2020 yıllarında) elde ettiği verilerle şematize edilmiştir. Araştırmacının arşivinde yer almaktadır.